

jotain muutakin tietoa. Tärkeää saattaisi olla tietää esimerkiksi elokuvan tyyliä. Eiväthän nämä kaikki elokuvat olleet tyyliä, vaikka sellainen pyrkimys saattoi elokuvantuottajilla tällöin ollakin. Esimerkiksi farssi ja komedia eroavat toisistaan, vaikka molemmat saattavat hauskoja ollakin. Tyyliä kohdalla määrittely olisi kuitenkin käytännössä ollut ongelmallista.

Suomen kansallisfilmografia on ennen kaikkea käsikirja ja lähde teos suomalaisesta elokuvasta. Sen käyttökelpoisuutta lisäävät hakemistot, joiden kautta löytyy kaikki elokuvatuotantoon osallistuneet henkilöt, salanimet, nimimerkit, alkuperäisteokset, kuvauspaikat ja myös kaikki elokuvissa esitetty musiikki.

Kirjassa ei kuitenkaan ole asiasanahakemistoa elokuvista. Se olisi ollut elokuvien tutkijan kannalta varsin hyödyllinen apuneuvo. Nyt erilaisten tapahtumien ja aiheiden löytäminen eri elokuvista on mahdollista vain käymällä läpi lähes kaikki sisältöselosteet, joita tässäkin osassa on 102 kappaletta. Puute on varsin merkittävä, sillä ruotsalaisessa kirjasarjassa on asiasanahakemisto.

Elokuvien tietojen kohdalla löytyy pieniä virheellisyksiä, puutteita ja erehdyksiä, joita tällaisessa kirjassa ei kuitenkaan juuri pysty välttämään. Silti saattaa ihmetellä, miksi esimerkiksi Tuntemattomassa sotilaassa ei ole mainittu roolijimien kohdalla etunimiä vaikka ne tässä elokuvassa eräiden henkilöiden kohdalla mainitaan. Yleensä henkilöiden roolijimien on mainittu varsin tarkasti. Lukijan kannalta vaikeampi puute on esimerkiksi se, että henkilöhakemiston mukaan Armi Kuusela on esiintynyt vain yhdessä elokuvassa näyttelijänä. Kuitenkin hän esiintyi myös toisessa elokuvassa, jossa kuvattiin hänen vierailuaan Suomessa vuonna 1955. Tästä elokuvasta ei sen puolittaisen dokumenttiluonteen vuoksi ole kuitenkaan esiintyjä mainittu.

Pekka Kaarina

Kieli ja maailma

KUSCH, Martin ja HINTIKKA, Jaakko. *Kieli ja maailma*. Pohjoinen, Oulu 1988. 171 s.

Tekijät pyrkivät jäsentämään Husserlin, Heideggerin, Gadamerin ja Wittgensteinin merkitysteorioita ideaalityyppien ”kieli kalkyylina” vs. ”kieli universaalina il-

maisukeinona” kautta. Tämän erottelun juuret ovat analyttisen filosofian logiikassa ja kielifilosofiassa; erottelu on Jaakko Hintikan kehittänyt ja monin tavoin soveltama. Keskityn tässä Kuschin osuuteen: ”Merkit ja kuva – Husserl, Heidegger ja Gadamer kielen ja maailman suhteesta”.

Kieli universaalina välineenä viittaa käsitykseen, jonka mukaan kieli ja maailma muodostavat toisistaan erottamattoman kokonaisuuden. Jokainen on kielensä vankei, eikä pysty astumaan sen ulkopuolelle saavuttaakseen todellisuuden puhdistettuna kielen vaikutuksista. Kielen ja maailman väliset semanttiset suhteet eivät ole ilmaistavissa, eikä myöskään totuus korrespondensina ole ilmaistavissa. Vastakkainen käsitys kielestä kalkyylina lähtee liikkeelle kielen ja maailman irrallisuudesta. Kielelliset merkit voidaan tulkita monilla eri tavoilla, ts. saatamme antaa merkkien aina uudelleen tarkoittaa erilaisia objekteja. Käsityksen mukaan metakielten konstruointi on mahdollista, joten merkin ja maailman semanttinen suhde on kuvattavissa; siksi myös toisenlaiset merkityssuhteet ovat kuviteltavissa. Kielellistä relativismia ei tarvitse hyväksyä, voimme saavuttaa todellisuuden ilman kielen häiritsevää vaikutusta ja totuus korrespondensina on ilmaistavissa. (s. 17-18).

Tekijät kyseenalaistavat jossain määrin fölledsalilaisen tavan rinnastaa Fregen ja Husserlin merkitysteoriaa. He näkevät Fregen nimittäin universaalikielen edustajana ja Husserlin kielen kalkyylikäsitteiden kannattajana. Hintikka myös painottaa Husserlia välittömän kokemuksen ja Fregeä platonisten käsitteiden filosofina. Kuschin mukaan Heidegger alkaa Sein und Zeitissa osittain irtaantumaan Husserlin kalkyylikäsitteestä ja ”lingvistisen käänteensä” jälkeen hänestä tulee jyrkkä universaalikielen kannattaja. Gadamer lukeutuu myös universaalikielen kannattajiin.

Teoksen menetelmänä on ideaalityyppien polarisointi: tietystä näkökulmasta katsoen Husserl ja hermeneutikot tulevat vedetyksi jyrkästi toisistaan erilleen. Tämä perinteen ulkopuolisen erottelun käyttäminen tuntuu tekevän jossain määrin väkivaltaa ajatteliijoille. Sen sijaan, että antaisimme hintikkalaisen distinktion sitoa kätemme ja intentionaalisuutemme, onkin syytä yrittää muotoilla Husserlin fenomenologian ja hermeneutikkojen ero vaihtoehtoisella tavalla.

Husserl edusti hyvin klassista kieliteoriaa, joka Platonista ja Aristoteleesta alkavalla tavalla näki sanan merkinä, jolla mielensisällöstä viestitään muille. Mielensisältö on siis jo riippumattomana oliona olemassa mielessä kun sitä ryhdytään viestimään. Mielensisältö on originaarisempi kuin kieli ja edeltää kieltä. Tietoisuuskien välisen välimatkan ylittämiseksi sisällöt on kuitenkin

kin koodattava ilmauksiksi, kuten kirjainmerkkijonoiksi, morsemerkeiksi, lippusignaaleiksi jne. Tällöin objektin ja sanan välinen suhde on merkkejä käyttävän subjektin mielivaltaisesti ja satunnaisesti luoma; merkit ovat arbitraarisia ja konventionaalisia. Gadamer (s. 107) nimittää tällaista platonista merkkiteoriaa instrumentalistiseksi.

Husserlin merkkiteoriassa sana on päälleliimattu lappu, joka on sisältönsä nähden ulkoisessa suhteessa. Sen sijaan, että sanottaisiin Husserlin edustavan kielen kalkylikäsitystä, voidaankin sanoa, että hän vakavalla tavalla aliarvioi kielen merkitystä ja varasi sille vain teknisen roolin. Erottelu kalkylikäsitykseen ja universaalikieleen onkin ehkä muotoiltavissa toisin: ero on siinä annetaanko kielelle elimellistä merkitystä kognitiivisissa prosesseissa vai ei.

Husserliin nähden aivan toisella tapaa kielelle antavat merkitystä hermeneutikot, strukturaalisen semiotiikan perinne ja vaikkapa vygotkilaiset kulttuurihistoriallisen koulun ajattelijat. Esimerkiksi jälkimmäisessä perinteessä kielellä ja ajattelulla on erilliset juurensa – eläimillä sekä aivan pienillä lapsilla ne esiintyvät erikseen. Mutta ihmiselle tyypillistä on juuri kielen ja ajattelun ykseys: kielellinen ajattelu. Siinä missä Husserl hylviin traditionaalisesti korostaa miелensisältöjen synnyssä visuaalista kokemusta (todellisuutta visuaalisena), siinä kielellisyyttä korostavat ajattelijat painottavat de sausurelaista merkitysijää (signifiant), esimerkiksi äänen asemaa tasavertaisena todellisuutena. Näiden kahden todellisuuden yhtyminen "molekyyliseksi" tuottaa laadullisesti aivan uuden kognitiivisen kyvyn (Vygotski 1982, 14-15).

Gadamerille (s. 110) ja myöhäiselle Heideggerille mysteerisenä näyttäytyvä sanan ja olion ykseys ei vygotkilaisessa katsannossa ole mikään mysteeri, vaan selitettävissä oleva asia.

Vygotkilaisittain eläin ja aivan pieni lapsi ovat välittömästi annetuissa tässä ja nyt -olosuhteissa kiinni, ts. ne eivät pysty irtaantumaa välittömästä ja kuvittelemaan tilannetta muussa ajassa ja paikassa. Kuten pienestä lapsesta huomataan, se ei osaa haluta oikeastaan muuta kuin mitä on nähtävissä (lapsi ei intentioi muuta kuin läsnäolevaa). Aikuinen pystyy ulkopuolisena mahtina määräämään lapsen haluamisia määräämällä mitkä objektit ovat esillä. Mutta aikuisen asettama sana (äänen todellisuus) alkaa esiintyä säännöllisesti objektin yhteydessä: tämän seurauksena ulkoinen aikuisen sana pystyy aktualisoimaan erilaisia poissaolevia asioita lapsen mielessä. Seuraavassa vaiheessa ulkoinen kieli sisäistyy ja lapsi oppii itse "käskemään" itseään aktualisoimaan eri asioita läsnäolevista ehdoista riippumatta. Täten sosiaalisesti

ohjelmoitu kielen käskyjärjestelmä mahdollistaa ns. vapaan tahdon ja vapaan mielikuvituksen. Toinen merkitysijän (signifiant) funktio on vetää konkreeteista olioista irti abstrakteja kategorioita, jotka lähes mielivaltaisella tavalla voivat vetää erillistäviä rajoja tai yhdistellä asioita ykseyksiksi.

Nyt esimerkiksi Husserlin eideettinen reduktio on jonkin olion olemuksen tai sen välttämättömän rakenteen selvittämistä vapaan variointin avulla. Esimerkiksi "kellon" tai oikeastaan "kellouden" olemus selvitetään kuvittelemalla kaikkia mahdollisia kelloja: tällöin huomataan, että jokin yhteinen on säilytettävä kaikissa kuviteluissa, jotta voitaisiin puhua kellosta (esim. kyky mitata aikaa). Sen sijaan koko joukko ominaisuuksia on kontingenteja, kuten väri, muoto, materiaali jne. Tämä on itse asiassa hieman samaa kuin kielitieteellinen kommutaatiotesti, jossa tekstiä aina välillä muuttamalla selvitetään koehenkilöiden kanssa milloin he tajuaavat intuitiivisesti merkityksen muutoksen. Joka tapauksessa Husserlin reduktio "vapaan kuvittelun" avulla tapahtuvana voi olla vygotkilaisittain vain kielen käskyjärjestelmän puitteissa toteutuva asia.

Näin siis Husserlin reduktioista pyhinkin on nähtävissä vain sosiaalista alkuperää olevan kielen mahdollistamaksi. Samoin ylipäänsä mahdollisten maailmojen ajatteleminen voidaan nähdä riippuvaksi kielestä.

Kusch (s. 44) näkee Husserlin klassisen totuuden korrespondensiteorian kannattajaksi. Husserlille mielen intentionaalisuus on jotakin joka täyttyy ts. mieli sovitaa kohteisiin jotakin mallia ja kysyy vastaako kohde riittävästi tätä. Jos havaintokohteesta saatava evidenssi täydellisesti vastaa odotuksia, merkitysintention täyttyy täydellisesti. Husserlin totuuden käsityksessä vastaavuus vallitsee ideaalisen merkityksen ja ideaalisten käsitteiden strukturoimien havaintojen välillä. Tavallaan Husserl ajattelee, että evidenssiä konstituovat aktit tuottavat objektit sellaisinaan ja tähän puhtaaseen tuotokseen sitten sovitetaan merkitysintentiona.

Mutta Husserlia voidaan tulkita toisellakin tapaa. Husserl näyttää käsittävän noemat (siis ideaalisen) joksin ajan ja paikan ulkopuoliseksi (iäisyuden) instansseiksi. Kuitenkin myöhäisfilosofiassa vastaavassa asemassa tulkintarakenteena Husserl käyttää tyypin käsitettä, joka on eräänlainen empiirinen käsite. Esimerkiksi koiran aikaisemmissa kohtaamisissa on muodostunut yleistyksiä siitä mitä koira tyypillisesti on ja tämä toimii intentionaalisena odotuksen struktuurina koiraa havaitessa. Jotakin kohdetta havaittaessa siitä saatava alustava informaatio vihjaa tai ehdottaa tulkintaa jossakin tulkintarakenteessa. Aktualisoitunutta rakennetta sovite-

taan nyt kohteeseen ja jos siitä saatava evidenssi ei lähemmässäkään tutkimuksessa aseta tulkintahypoteesia kyseenalaiseksi, merkitysententio täyttyy ja oletus on tosi. Ymmärtäminen on näin dialoginen kysymys – vastaus – kysymys prosessi.

Tällöin siis subjektiivisella laitteella (esim. silmä) subjektin kohtaamishistorian aikana tuotettua yleistystä sovitetaan juuri nyt käsillä olevassa tilanteessa vastaavalla laitteella saatavaan informaatioon. Vastaavuus on menneisyyden strukturoituneen kohtaamisen ja juuri nyt aktuaalisen kohtaamisen vastaavuutta. Odotuksen täytyminen tarkoittaa itse asiassa sitä, että kohde juuri tällä tapaa siihen suhtauduttaessa edelleenkin on adekvaatin orientoitumisen tarpeisiin riittävässä määrin totunnaisen kaltainen. Micli yleistää yli ajan ja odottaa tulevaisuuden jatkuvan menneen kaltaisena. Subjekti edustaa strukturaalista historiallisuutta, strukturoitumaa, joka esiyymmärtää tulevaisuutta tähänastisen historiansa yleistyksen valossa. Suotuisassa tapauksessa se strukturoituma mitä subjekti edustaa, on edelleen pätevä – kohdattava todellisuus ei ole radikaalisti muuttunut. Voidaan siis sanoa heideggerlaisesti: subjekti on totuudessa, elää totuudessa.

Vastaavuudessa on kysymys myös siitä täyttääkö kohde kaikki odotukset vaiko vain osan niistä. Sellainen kohde joka tyydyttää mahdollisimman paljon asettuvista kriteereistä on konkreetti ja vain osittain ehdot tyydyttävä jää abstraktiksi. Føllesdalin esimerkit (puu – kulissi, ihminen – patsas) ovat juuri esimerkkejä kohteiden konkreettisuuden puutteesta eli kohteet paljastuvat ihmistekoisiksi abstrakteiksi uusinnoksiksi toisista kohteista. On tietysti iso käytännöllinen ero siinä onko nälkäisen käsiinsä saama objekti konkreetti "leipä" ravitsevine ominaisuuksineen vai onko kyseessä muovinen "näyteikkunaleipä".

Kusch (s. 67) soveltaa Husserlin ja Heideggerin eroon Jaakko Hintikan ehdottamaa kahta erilaista kohteen identifioimisen tapaa. "Julkisessa identifikaatiossa" identifioiminen lähtee liikkeelle irrotetusta, asetetusta ominaisuuksien luettelosta: kohteen ominaisuudet ovat tiedossa ja vailla suhdetta toisiin kohteisiin. Perspektiivisessä identifikaatiossa kohde sen sijaan identifioidaan sen paikan perusteella, joka sillä on kokonaisuudessa. Lähtökohtana on tällöin epämääräinen kokonaisuus, johon kohde ymmärtämisen prosessissa tarkasti asemoituu. Tämä crottelu vaikuttaa hyödylliseltä ja pätevältä.

Sen sijaan Husserlin ja Heideggerin ajatukset mahdollisista maailmoista on ehkä suotta nähty niin vastakkaisina. Ajatellaanpa Husserlin horisontin käsitettä, joka on nähdäkseni hyödyllisintä ymmärtää aktuaalinen

vs. potentiaalinen erottelun pohjalta. Kokemushistorian kuluessa voidaan ajatella syntyväksi kohteen "olemismahdollisuuksien kognitiivinen kartta". Aktuaalisesti ja empiirisesti kohde edustaa vain tiettyä olemisentapaa, mutta sille mahdolliset olemisentavat ovat potentiaalisina olemassa mielen kartassa. Tämä mahdollinen ei siis ole tuulesta temmattua, vaan se perustuu aikaisemman kokemuksen sedimentoitumiseen.

Nyt Heideggerin eksistenssi/ Dasein kompleksi voidaan myös käsittää horisonttina, mutta ei objektin vaan subjektin horisonttina. Se mitä subjekti on tähän asti valinnut tai miten hän on tähän saakka todellistunut, määrittää mitä hänellä on valittavana mahdollisuuksinaan tulevaisuudessa. Tämä pätee myös kognitiivisesti: mahdollisuuksien kuvittelemisen on riippuvaista tähänastisesta subjektin strukturoitumasta. Todella radikaalisti tähänastisesta poikkeavan todellisuuden kuvittelemisen ei onnistu – se nähdään tieteiskirjojen rajoittuneista utopioista.

Myöhäisen Heideggerin tapaan voidaan myös sanoa, että maailma on kielen horisontti. Kieli voidaan käsittää kulttuuriseksi todellisuudeksi joka on kohdattu ja joka nyt strukturaalisena ymmärtämisen ehtona vaikuttaa subjektissa. Tämän strukturoituman perustalta maailma avautuu mahdollisuuksina, asioina joita voidaan kuvitella. Kuvittelukyky on aina rajoittunut. Sanoa että mielikuvitus on rajaton, merkitsisi kykyä astua inhimillisen rajallisen olemisen ulkopuolelle.

Gadamerin (s. 100) "Vorurteil", ennakkoluulo, esiarvoselma ilmentää samaa mistä Heidegger puhuu esiyymmärtäneisyytenä ja mikä Husserlilla voidaan käsittää "odotuksen struktuuriksi". Kaikilla näillä ajattelijoilta jokin historiallisesti periytyvä ymmärtämisen ehto vaikuttaa jokaisessa ymmärtämisen aktissa. Kantilaiseen kysymykseen "mitä on edellytettävä, että ymmärtäminen olisi mahdollista?" Husserl vastaa noemilla, jotka ovat iäisyiden olioita tai tyypeillä, jotka ovat kokemuksen yleistystä. Hermeneutikot puolestaan tulkitsevat transsendentaalisen kieleksi: ymmärtämisen ehdot ovat ennenkaikkea sosiaalista alkuperää.

Sen sijaan että Husserlin ja hermeneutikkojen välillä nähtäisiin jyrkkä ideaalityyppinen ero, voidaankin nähdä tietty kehityskulku luonnontieteellisen filosofian traditioon liittyvästä Husserlista kohti yhteiskuntatieteellisiä kysymyksenasetteluja. Kehityskulkua voi kuvata myös siirtymänä kielen aliarvostuksesta sen elimellisen merkityksen tunnustamiseen ja lopulta yliarvostamiseen.

Erkki Karvonen